

YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH MASALALARI

TMI Iqtisodiy xavfsizlik Kafedrası dotsenti, PhD

A. T. Umırov.

TMI bank ishi fakulteti BIA-76 guruh talabasi

Norboyeva Gulira'no

Anotatsiya. Yashirin iqtisodiyot, shuningdek, norasmiy iqtisodiyot yoki yashirin iqtisodiyot sifatida ham tanilgan, ro'yxatdan o'tmagan yoki hukumatga to'g'ri xabar berilmagan iqtisodiy faoliyatni anglatadi. Bu hodisa u yoki bu shaklda barcha mamlakatlarda sodir bo'lib, asrlar davomida o'zgarib kelayotganligi, qolaversa, bu hodisa hukumatlar, biznes va umuman jamiyat uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi, jumladan soliq tushumlarining yo'qolishi, iqtisodiy samaradorlikning pasayishi va tengsizlikning kuchayishi. Ushbu maqolada biz yashirin iqtisodiyotni qisqartirish masalasiga ilmiy nuqtai nazarni taqdim etamiz, ushbu murakkab muammoni hal qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli strategiya va yondashuvlarni o'rganamiz.

Kalit so'zlar: Yashirin iqtisodiyot, yashirin iqtisodiyotning mohiyati, yashirin iqtisodiyotning ijobiy va salbiy tomonlari va belgilari, bojxona nazoratidan yashirish, soliq qonunchiligi.

Kirish. Yashirin iqtisodiyot rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda mavjud bo'lgan global hodisadir. U keng ko'lamli faoliyat turlarini, jumladan, deklaratsiya qilinmagan ish, hisobot etilmagan daromadlar va norasmiy operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Yashirin iqtisodiyot hajmining hisob-kitoblari turlicha, ammo u global YaIMning muhim qismini tashkil qiladi, deb ishoniladi. Katta yashirin iqtisodiyotning mavjudligi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki u bozor mexanizmlarini buzadi, soliq tizimini buzadi va adolatsiz raqobatni kuchaytiradi.

Jahonning deyarli hamma hududlarida yashirin iqtisodiyot bor bo'lib, shu kunga qadar hech bir mamlakatda uni butunlay yo'q qilishga erishilmagan. Ammo ko'pgina davlatlarda bunday iqtisodiyotning ulushi hamda ta'siri minimal darajada kamaytirilgan. Bu haqda gapirganda Yevropagi davlatlarni tajribasini misol qilib aytishimiz mumkin. Chunki, ushbu davlatlarning aksariyat qismi yashirin iqtisodiyot hamda korrupsiyaga qarshi kurashishda soliq mexanizmlariga alohida e'tibor qaratgan. Negaki aynan soliqlarning yuqori darajadaliigi ko'p hollarda yashirin iqtisodiyotning ko'payishiga turtki beradigan omillardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Yashirin iqtisodiyot faqatgina murakkab ijtimoiy-iqtisodiy voqealik emas, balki davlat hisobi hamda nazoratidan tashqarida rivojlanadigan va shu sababdan ham rasmiy statistikada aks etmaydigan xo'jalik faoliyati hamdir. Yurtimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish uchun rivojlangan davlatlarning bosib o'tgan yo'llarini chuqur tahlil qilib, o'zimizga mos bo'lgan yo'nalishlarga tayanib, bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim deb o'ylayman. Shu bilan bir qatorda, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishda asosiy kuch biznes hamda jamoatchilikdir. Jamiyatdagi boshqa kuchlar, eng birinchi o'rinda tadbirkorlar keng jamoatchilik bu muammoga o'z muammosi sifatida qarasagina uni hal qilishda yaxshi natijalarga erishish mumkin bo'ladi. Yurtimi rahbarining ushbu yil 30-oktyabrdagi «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi farmoni hech shubhasiz mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirishga qaratilgan muhim hujjat bo'ldi, desak xato hisoblanmaydi. Unga nisbatan, 202- yil 1-yanvardan 2022-yil 1-yanvargacha bo'lgan muddatga umumiy ovqatlanish sohasidagi kichik biznes sub'ektlarining bank kartalaridan foydalangan holda, jismoniy shaxslardan olgan daromadlari umumiy belgilangan soliqlar, shu jumladan, qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashga majburiy o'tish uchun umumiy daromadga kiritilmaydi. Bu esa o'z navbatida, bank plastik kartalarini cheklovsiz qabul qilish orqali daromadlarni oshirish, olingan summalarni to'liq aks

ettirishga sharoit yaratadi.¹ Iqtisodiyotda o'rganilmagan ko'plab ma'lumotlar mavjud. Biroq, ehtimol, iqtisodiy hodisaning ko'lami hamda uni o'rganish darajasi beqiyos bo'lganida, boshqa bunday misolni topish qiyin kechadi. Bu jamiyat hayotining barcha jabhalarini o'ziga oluvchi "Yashirin" iqtisodiyotining muammosi hisoblanadi. "Yashirinli" iqtisodiyotni o'rganish juda murakkab mavzu: bu hodisani aniqlash nisbatan osonroq, lekin aniq o'lchash mumkin emas, sababi iqtisodchi olishi mumkin bo'lgan deyarli hamma ma'lumotlar maxfiy va oshkor etilmaydi. "Yashirin" iqtisodiyot, birinchi navbatda, eng oddiy, normal, iqtisodiy jarayonlarning borishiga butun ta'sir nuqtai nazaridan qiziqish uyg'otadi. Misol uchun: daromadlarning shakllanishi hamda taqsimlanishi, savdo, investitsiyalar va umuman iqtisodiy o'sishning yaxshilanishi. Haqiqiy norasmiy munosabatlarning namoyon bo'lish usullari hamda turlarini tahlil qilish murakkab ish hisoblanadi. Tashuvchilarning har biri ijtimoiy-iqtisodiy, hududiy, milliy va boshqa xususiyatlar, shart-sharoitlar va an'analardan kelib chiqqan holda o'ziga qulay yo'llarini tanlaydi.²

Yashirin iqtisodiyotga yordam beruvchi omillar:

Yashirin iqtisodiyotning saqlanib qolishiga bir qancha omillar, jumladan, yuqori soliq yuklari, murakkab va samarasiz soliq tizimlari, tartibga solish yuklari, korruptsiyaning yuqori darajasi, institutlarga ishonchning yo'qligi va norasmiy amaliyotlarni so'zsiz ma'qullaydigan madaniy me'yorlar sabab bo'ladi. Bundan tashqari, iqtisodiy tanazzul va ishsizlikning yuqori darajasi odamlar va korxonalarni omon qolish vositasi sifatida norasmiy faoliyat bilan shug'ullanishga undashi mumkin.

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish strategiyalari:

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish norasmiylikning asosiy sabablarini bartaraf etish va rasmiy qoidalarga rioya qilishni rag'batlantiradigan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Taklif etilgan yoki amalga oshirilgan ba'zi strategiyalarga quyidagilar kiradi:

¹ «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF

² Теневая экономика России” -М.: Сегодня, sup1 66, 1996 со ссылкой на Kaufman E Kaliberda

1. Soliq yuklarini soddalashtirish va kamaytirish: Murakkab va yuqori soliq tuzilmalari korxonalar va jismoniy shaxslarni soliqqa tortishdan qochish uchun norasmiy faoliyat bilan shug'ullanishga undashi mumkin. Soliq tizimlarini soddalashtirish, soliq stavkalarini pasaytirish va rioya qilish uchun imtiyozlar berish yashirin iqtisodiyotning jozibadorligini kamaytirishga yordam beradi.

2. Amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish: Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish uchun soliq va tartibga soluvchi qonunlarni samarali tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Bu soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish, qonunbuzarliklar uchun jarimalarni oshirish, norasmiy faoliyatni aniqlash va oldini olish bo'yicha davlat organlari o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirishni o'z ichiga oladi.

3. Rasmiylashtirishni rag'batlantirish: korxonalar va ishchilarni rasmiy iqtisod doirasida ishlashga rag'batlantirish yashirin iqtisodiyotni kamaytirishga yordam beradi. Bunga rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanishni ta'minlash, qoidalarga rioya qilish bo'yicha o'qitish va qo'llab-quvvatlashni taklif qilish va rasmiy ro'yxatga olish uchun byurokratik to'siqlarni kamaytirish kabi choralar orqali erishish mumkin.

4. Shaffoflik va mas'uliyatni oshirish: Davlat institutlarida shaffoflikni oshirish va mas'uliyatni rag'batlantirish ko'pincha norasmiylikni keltirib chiqaradigan korrupsiya va qarindosh-urug'chilik imkoniyatlarini kamaytirishga yordam beradi. Bunga ochiq ma'lumotlar tashabbuslari, korrupsiyaga qarshi qonunlarni kuchaytirish, davlat va xususiy sektorda halollik madaniyatini oshirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish kiradi.

Xulosa. Yashirin iqtisodiyotni hal qilish hukumatlar, biznes va fuqarolik jamiyatining muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlarini talab qiladigan murakkab va ko'p qirrali vazifadir. Norasmiylikning asosiy sabablarini yo'naltiruvchi va rasmiy qoidalarga rioya qilishni rag'batlantiradigan strategiyalar kombinatsiyasini amalga oshirish orqali mamlakatlar yashirin iqtisodiyotning hajmi va ta'sirini kamaytirishga harakat qilishlari mumkin. Ushbu sohadagi tadqiqotlar va amaliyotlar rivojlanishda davom etar ekan,

ushbu keng tarqalgan muammoni samarali hal qilish uchun dalillarga asoslangan yondashuvlar va tarmoqlararo hamkorlikka ustuvor ahamiyat berish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mamadjanova, T. UZBEKISTAN'S AGRICULTURAL EXPORT COMPETITIVENESS IN RUSSIA.
2. Mamadjanova, T., & Normurodov, A. (2022). Improving the Efficiency of Cultivation and Export of Agricultural Products: In Case Surkhandarya. Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN, 2249(0892).
3. Mamadjanova, T. A. (2020). Ways of the Marketing Strategy Forming of Fruit and Vegetable Products. Asian Journal of Technology & Management Research [ISSN: 2249–0892], 10(01)